

Nataša M. Tošić,
advokat u Zaječaru,
student doktorskih studija, Pravni fakultet u Kragujevcu

TEORIJSKI I PRAKTIČNI ASPEKTI UVIĐAJA *

1. UVOD

U odnosu na druga krivična dela krvni i seksualni delikti su specifični kako prema načinu izvršenja i objektu izvršenja tako i prema tragovima nađenim na licu mesta. Zbog toga je kriminalističko-tehnička i sudsko-medicinska obrada ovih delikata od izuzetnog značaja za njihovo razjašnjenje i kvalifikovanje. To se prevashodno odnosi na ubistvo kao krivično delo koje najviše uznemiruje javnost i čije rasvetljavanje ili nerasvetljavanje predstavlja u neku ruku merilo vrednosti istražne, posebno kriminalističke službe. Kako kod krivičnog dela ubistva tako i kod teških telesnih povreda kvalifikovanih smrću, teških slučajeva razbojništava, silovanja, teških dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja i drugih „težih” krivičnih dela jedino timski rad može obezbediti pouzdane krivičnopravne i medicinske činjenice. To zahteva usku i permanentnu saradnju nadležnih organa ministarstva unutrašnjih poslova i pravosudnih organa sa veštacima raznih profila (sudske medicine, balistike, trasologije, biologije itd.). Ta saradnja mora započeti još na uviđaju jer ono što se propusti na uviđaju kasnije se teško može nadoknaditi.

Formulacija u čl. 112. st. 2. u ZKP-u da se „na uviđaj može pozvati i veštak” nije najsrećnije odabrana jer to u praksi znači najčešće „ne mora se pozvati” a to je kod navedenih krivičnih dela, pre svega krvnih i seksualnih delikata, od ogromne važnosti. Trebalo bi odgovoriti i na pitanje kako uviđaj izgleda sa teoretskog aspekta a kako izgleda u praksi i ko šta prilikom uviđaja radi.

* Rad primljen: 8. 1. 2014. godine.

Što se tiče internog odnosa javnog tužioca i istražnog sudije, s jedne strane, i pripadnika policije, s druge strane, veoma se često uočavaju otvoreni sukobi i tendencije da jedni drugima prigovaraju nesposobnost i neiskusnost kao i razna sukobljavanja i uzajamna optuživanja za profesionalne neusphe – počev od obezbeđenja lica mesta, preko delimičnog ili potpunog uništavanja tragova na samom licu mesta, pa do nerazjašnjenja izvršenog krivičnog dela ili saobraćajnog zadesa.

Možda je i to jedan od uzroka relativno malo otkrivenih krivičnih dela, a možda je to neizbežna posledica celokupnog stanja u policiji, pravosuđu i uopšte u državi. Da bi se napred navedeni nesporedni prevazišli i da bi se određeni odnosi doveli na nivo razumnog treba mnogo razumevanja i uzajamne saradnje između policije, pravosudnih organa i građanstva, koje je u ove institucije izgubilo veru, a sve u cilju razjašnjenja krivičnih dela i privođenja osumnjičenih lica za izvršenje tih dela pravdi.

Prvi stepenik ka tom cilju je uviđaj i od toga kako je urađen zavisi konačan rezultat krivičnog postupka. Valjalo bi dati i odgovor na pitanje zašto uviđaji u teoriji i praksi izgledaju toliko različito i šta je sa primenom metode DNK analize u cilju pronalaženja inkriminiranih lica i utvrđivanju identiteta žrtava kada to nije moguće učiniti primenom neke druge metode.

2. POJAM UVIĐAJA

Da bi se mogli pravilno sagledati svi aspekti uviđaja treba, najpre, objasniti pojam i značenje termina uviđaj. Uviđaj je radnja dokazivanja koja se sastoji od neposrednog opažanja promena na licu mesta krivičnog događaja koje preduzima ovlašćeni organ tj. uviđaj je sistem intelektualnih, realnih i instrumentalnih delatnosti koje se primenjuju na osnovu odredbi Zakonika o krivičnom postupku uz primenu kriminalističko-tehničkih i taktičkih metoda i sredstava koji su usmereni na pronalaženje, obezbeđivanje od uništenja i fiksiranje kriminalističkih i pravno relevantnih materijalnih informacija (predmeta, tragova krivičnog dela, situacije nastale krivičnim događajem) za potrebe eventualnog krivičnog postupka.¹

Zakonodavac je regulisao uviđaj čl. 110. Zakonika o krivičnom postupku u kome je navedeno da uviđaj preduzima sud kada je za utvrđivanje ili razjašnjenje kakve važne činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje. Takođe, u Zakoniku o krivičnom postupku, čl. 112, propisano je da organ koji obavlja uviđaj može zatražiti pomoć stručnog lica kriminalističko-tehničke, sa-

¹ Branislav Simonović, *Kriminalistika*, Kragujevac, 2004, 287.

obraćajne ili druge struke, koji će po potrebi preduzeti i pronalaženje, obezbeđenje ili opisivanje tragova, izvršiti potrebna merenja i snimanja, sačiniti skice ili prikupiti druge podatke. Na uviđaj se može pozvati i veštak ako bi njegovo prisustvo bilo od koristi za davanje nalaza i mišljenja.

Na osnovu svega navedenog može se konstatovati da se uviđaj sastoji od sledećih bitnih elemenata:

- uviđaj je sistem kriminalističko-taktičkih i tehničkih radnji koje se preduzimaju na licu mesta u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku i pravilima kriminalistike;
- uviđajem se ostvaruje neposredno čulno opažanje na licu mesta krivičnog događaja (makrotragovi), položaj predmeta krivičnog dela kao i celokupna situacija na licu mesta, a neposrednost opažanja rukovodioca uviđaja ostvaruje se i primenom savremenih metoda i sredstava kriminalističke tehnike uz angažovanje specijalista različitih profila kao što su kriminalistički tehničar i pojedine vrste specijalista čiji je zadatak da otkrivene makrotragove i latentne tragove učine očiglednim rukovodiocu uviđaja a to je, po pravilu, istražni sudija;
- pronalaženje i uzučavanje materijalnih objekata i tragova kao i razjašnjenje krivičnog događaja ostvaruje se intelektualnom delatnošću uz pomoć planiranja i proveravanja kriminalističkih verzija i misaone rekonstrukcije krivičnog događaja;
- uviđajem se fiksira celokupna situacija na licu mesta u njegovom nepromenjenom i originalnom obliku radi razjašnjenja strukture krivičnog događaja i obezbeđenja materijalnih dokaza.

Pogrešna je praksa da se uviđaj vrši samo u određenim slučajevima u zavisnosti od vrste ili težine krivičnog dela. Uviđaj treba izvršiti uvek kada postoji i najmanja mogućnost da će se njegovim obavljanjem pronaći materijalne promene nastale izvršenjem krivičnog dela. Kod nekih krivičnih dela uviđaj se obavezno vrši (ubistvo i slično), mada nigde izričito nije predviđen uviđaj kao obavezan. U toku glavnog pretresa retko se vrši uviđaj čak i kada je u pitanju ubistvo. Uviđaj daje solidne rezultate kada se izvrši brzo i bez odlaganja a mesto uviđaja se dobro zaštititi. Nije u skladu sa zakonom praksa da se na osnovu prethodnog dogovora između suda, javnog tužilaštva i organa unutrašnjih poslova unapred odrede krivična dela o kojima će organ unutrašnjih poslova obavestavati istražnog sudiju radi vršenja uviđaja, a da se kod ostalih krivičnih dela istražni sudija uopšte ne obavestava o događaju već uviđaj sprovodi organ unutrašnjih poslova. Organi unutrašnjih poslova su dužni da u svakom slučaju kada postoji verovatnoća da će biti potrebno izvršiti uviđaj kao istražnu radnju obaveste o događaju istražnog sudiju, a istražni sudija, ako smatra da

ta verovatnoća postoji, dužan je da izađe na lice mesta i da po potrebi izvrši uviđaj. Tek ako istražni sudija nije u mogućnosti da izvrši uviđaj, a slučaj je hitan (opasnost od gubitka tragova, potreba oslobođenja saobraćaja itd.), organi unutrašnjih poslova će sami izvršiti ovu istražnu radnju. Kada u takvim hitnim slučajevima ne postoji mogućnost da istražni sudija bude odmah obavešten, organi unutrašnjih poslova će pristupiti vršenju uviđaja pre nego što je istražni sudija obavešten a istražnog sudiju će obavestiti čim to bude moguće. Ukoliko istražni sudija stigne naknadno na lice mesta, a pripadnici organa unutrašnjih poslova su morali započeti sa vršenjem uviđaja zbog opasnosti od odlaganja, dalje rukovođenje uviđajem treba da preuzme istražni sudija ukoliko uviđaj već nije pri kraju. Ako istražni sudija stigne kada je uviđaj stvarno već završen, on će, pošto se upozna sa onim što je već učinjeno, odlučiti da li je uviđaj potrebno dopuniti ili ponoviti.

Uviđaj treba, bez obzira da li tu istražnu radnju sprovodi istražni sudija ili pripadnici organa unutrašnjih poslova, uraditi sa što je moguće većom dozom profesionalizma, jer od toga zavisi rezultat celokupnog krivičnog postupka.

3. TEORIJSKE OSNOVE UVIĐAJA

Da bi se potpuno pravilno sagledala odstupanja između teorijskih postavki i praktične realizacije uviđaja treba najpre objasniti kako izgledaju teorijski faktori uviđaja pa zatim to uporediti sa praktičnom realizacijom i činjeničnim stanjem stvari:

1. Uviđaj je jedinstvena procesno-kriminalistička radnja čiju formu i uslove preduzimanja predviđa Zakonik o krivičnom postupku a sadržinu (mnogobrojne kriminalističko-tehničke, taktičke metode i sredstva i organizaciju uviđajne službe) razrađuje kriminalistika.²
2. Neposredno čulno opažanje je bitna ali ne jedina aktivnost koja se preduzima pri uviđaju jer:
 - uviđaj se ne iscrpljuje samo u „čulnom opažanju” kao pasivnom posmatranju,
 - uviđajni organ preduzima na licu mesta krivičnog događaja čitav niz različitih kriminalističko-tehničkih radnji,
 - treba takođe istaći da klasična definicija uviđaja ne pokriva mikrotragove jer u odnosu na mikrotragove ne postoji čulno opažanje.³

² Branislav Simonović, *nav. delo*, 289.

³ Isto, 289–290.

3. Planiranje i proveravanje kriminalističkih verzija prilikom obavljanja uviđaja predstavljaju misaonu obradu lica mesta. Značaj planiranja i proveravanja kriminalističkih verzija prilikom obavljanja uviđaja ogleđa se u sledećem:

- planiranje verzija omogućava objektivnost, svestranost i ciljnu usmerenost prilikom vršenja uviđaja,
- planiranje verzija prilikom uviđaja omogućava otkrivanje novih činjenica ili okolnosti.

U kriminalistici se ističe da verovatni modeli (verzije) imaju u osnovi tri funkcije koje omogućavaju:

- a) sistematizovanje postojećih informacija,
- b) pronalaženje informacija koje nedostaju i
- c) selekciju informacija u smislu razlučivanja bitnih od nebitnih.

U principu, uviđaj se ne sme završiti dok se na licu mesta ne provere sve moguće verzije.⁴

1. Heuristički, rekonstrukcioni i organizacioni aspekti uviđaja:

- heuristički aspekt uviđaja ogleđa se u tome da se obavljanjem ove radnje pronalaze ranije nepoznate činjenice o krivičnom događaju;
- rekonstrukcioni aspekt uviđaja ogleđa se u tome da se uviđajem formira informacioni model krivičnog događaja koji se istražuje;
- organizacioni aspekt uviđaja ogleđa se na generalnom planu u formiranju efikasne uviđajne službe a na posebnom planu u sposobnosti rukovodioca uviđaja da organizuje sopstvenu i delatnost drugih učesnika u uviđaju, eliminiše štetna dejstva drugih lica i objektivne okolnosti koje otežavaju uspešno sprovođenje radnje.⁵

2. Uviđaj i glavna tj. zlatna pitanja kriminalistike nalaze se u nerazdvojnem odnosu. Uviđajem se dobijaju odgovori za razjašnjenje svih devet glavnih tzv. „zlatnih pitanja kriminalistike”. U okviru nalaženja odgovora na „zlatna pitanja kriminalistike” objektivni karakter uviđaja omogućava i proveravanje rezultata svih drugih istražnih radnji, a pre svega personalnih izvora informacija.⁶

Izloženi teorijski faktori uviđaja predstavljaju smernice koje treba svaki vršilac uviđaja da ima u vidu kada pristupa vršenju ove kompleksne radnje, ali na žalost vršenje uviđaja u praksi znatno odstupa od predstavljenih pravila.

⁴ Branislav Simonović, *nav. delo*, 291–292.

⁵ Isto, 293.

⁶ Isto, 293.

4. OBEZBEĐENJE LICA MESTA

Obezbeđenje lica mesta je operativno-taktička radnja prvog zahvata koju preduzimaju pripadnici motorizovane policije i to najčešće iz motorizovane policijske patrole koji nakon prijema obaveštenja o izvršenom krivičnom delu odmah dolaze na mesto krivičnog događaja. Obezbeđenje lica mesta prethodi uviđaju i sastoji se od preduzimanja niza radnji koje imaju za cilj pružanje prve pomoći, sprečavanje promena na licu mesta i očuvanje tragova i predmeta krivičnog dela do dolaska ekipe za vršenje uviđaja, pronalaženje svedoka i eventualno organizovanje potrage za učiniocem odnosno učiniocima izvršenog krivičnog dela.

Osnovni zadaci policijske ekipe prilikom obezbeđivanja lica mesta su:

- opšti pregled lica mesta bez pomeranja stvari i određivanje prostora koji on obuhvata;
- pružanje prve pomoći povređenim osobama;
- otklanjanje neposredne opasnosti od požara ili eksplozije tako što će se, na primer, isključiti struja, zaustaviti ispuštanje gasa itd.;
- obeležavanje lica mesta vidljivim znacima (pantljkikom, kanapom ili nekom drugom tkaninom – po mogućnosti fluorescentnom radi uočljivosti);
- blokiranje zatečene situacije na licu mesta i obezbeđenje tragova predmeta i svih relevantnih okolnosti krivičnog događaja od promena ili pomeranja a pri tom treba razlikovati blokadu zatvorenog prostora od blokade otvorenog prostora;
- preduzimanje mera za zaštitu lica mesta i tragova od uništenja;
- sačinjavanje službene beleške, skice i po mogućnosti fotografisanje svih promena koje su nastale na licu mesta od momenta izvršenja krivičnog dela do dolaska ekipe za vršenje uviđaja;
- preduzimanje potrage za izvršiocem odnosno izvršiocima ukoliko postoje indicije koje ukazuju na pravac bekstva ili njegov odnosno njihov identitet;
- pronalaženje i međusobno razdvajanje građana koji mogu da pruže značajne informacije o krivičnom delu kako ne bi pre dolaska istražnog sudije i saslušanja razmenjivali informacije i uticali jedni na druge.

Pripadnici organa unutrašnjih poslova koji obezbeđuju lice mesta treba uvek da budu spremni za svaku eventualnost, ali treba i uvek da računaju kako na tehničku podršku svojih kolega tako i na saradnju građanstva kako bi svoj posao uradili na najbolji mogući način.

5. PRONALAZENJE I FIKSIRANJE TRAGOVA IZVRŠENJA KRIVIČNOG DELA

Kada je u pitanju rad kriminalističke tehnike na uviđaju (jer je epicentar pronalazjenja tragova vezan za kriminalističkog tehničara i istražnog sudiju) uviđaj se uvek sastoji od nekoliko faza. Međutim, kada je u pitanju rad kriminalističke tehnike za nju je posebno značajna statička i dinamička faza u kojoj se vrši neposredno opažanje, pronalazjenje, tumačenje i izbor onih tragova koji su od značaja, koji su relevantni za rasvetljavanje krivičnog dela i na kraju fiksiranje tih tragova. Treba najpre da se napravi određena dokumentacija tj. mora da se sačini skica lica mesta, da se izvrše neophodna merenja, a ako je u pitanju saobraćajna nezgoda da se sačini situacioni plan odnosno preciznija skica jer kod saobraćajnih nezgoda taj situacioni plan ima presudan značaj. U vezi sa ovim obavezno treba spomenuti rad istražnog sudije. Istražni sudija je jedini koji vrši uviđaj i on je taj koji potpisuje zapisnik. Drugi procesni subjekti su samo njegovi pomoćnici i to zakonski sasvim neodgovorni pomoćnici „jer istražni sudija odgovara za sve što se desi i uradi na uviđaju, bez obzira da li je to kriminalistički tehničar ili takozvano stručno lice, bez obzira da li je prisutan veštak ili nije prisutan, bez obzira na sve druge učesnike u procesu uviđaja koji nemaju zakonski status – oni samo pomažu istražnom sudiji”⁷.

Kao što je rečeno, za kriminalističkog tehničara su posebno interesantna statička i dinamička faza uviđaja. To su faze koje se u policiji nazivaju kriminalističko-tehničkom obradom lica mesta. To je, u stvari, esencijalni posao kriminalističkog tehničara koji se mora obavljati pod nadzorom istražnog sudije. Na uviđaju se pored istražnog sudije i kriminalističkog tehničara uvek pojavljuje i kriminalističko-operativni radnik. On je taj koji će u okviru policije biti zadužen za taj predmet. Kriminalističko-operativni radnik sprovodi policijski tj. operativni deo pretkrivičnog postupka koji policija neformalno sprovodi u cilju pronalazjenja izvršioca odnosno izvršilaca krivičnog dela i obezbeđenja materijalnih dokaza o izvršenju krivičnog dela.

Dešava se često da se kriminalistički tehničar upućuje prvi na lice mesta da mu neko ne bi poništio tragove i on u obavezi koju mora da izvrši (u obavezi da pronade tragove, da ih obeleži, da ih procesuiru, da ih snimi, da ih ucrtu u skicu i na kraju da ih fiksira) i u strahu od eventualnih propusta neretko predlaže da istražni sudija ne ulazi prvi već da pusti njega jer je on stručno lice a istražni sudija ne raspolaže sa dovoljno znanja pa će mu izgaziti ili pokvariti tragove. Kriminalistički tehničar je, u takvim slučajevima, na žalost done-

⁷ Miroslav Busarčević, „Pronalazjenje i fiksiranje tragova na licu mesta izvršenja krivičnog dela i mogućnost njihovog veštačenja”, Savetovanje „Naučno-metodološki pristup u pojedinim sudskim veštačenjima”, Palić, april 2004, 8.

kle u pravu jer veliki broj istražnih sudija nije nikada ili je vrlo malo izučavao oblast kriminalistike. Za propustima ovog tipa dolaze i sledeći propusti. Naime, kriminalistički tehničar se dovodi na lice mesta i upućuje u posao bez ikakvih ili vrlo oskudnih prethodnih informacija, tako da se neretko stvara nezgodna i neprijatna situacija na uviđaju. Ne može kriminalistički tehničar da radi svoj posao ako nema prethodno potpune informacije jer njegov posao i usmerenje u njegovom poslu zavise, pre svega, od prethodnih saznanja.

Po logici stvari, sledi pitanje zašto rad kriminalističkog tehničara zavisi od prethodnih saznanja? Odgovor je jednostavan i glasi da se ne mogu tražiti tragovi ukoliko ne postoji orijentacija gde su. Zašto jedan tehničar na uviđaju neke detalje ne vidi a na neke obrati pažnju? Zbog čega? Šta je to što ga uopšte vodi ka pronalasku tragova? Kako se zapravo ti tragovi uopšte nalaze? Koji su instrumenti koji u datom trenutku pomažu da se tragovi nađu? Instrument koji se tada koristi je misaonog karaktera, a reč je o verzijama. Ne mogu oči da vide ono što u mislima ne postoji.⁸ Dakle, ukoliko kriminalistički tehničar ne može da sklopi verziju događaja njegov rad će biti konfuzan, neusmeren i pronalaziće tragove koji ne moraju biti relevantni i neće imati potrebno usmerenje u istrazi. Uviđaj je polazna faza i on treba da nam dâ osnovne podatke i da nam bude putokaz – kuda dalje sa istragom? Zbog toga uloga kriminalističkog tehničara u pronalazenju tragova predstavlja esencijalnu ulogu na uviđaju zbog čega ga treba prethodno snabdeti sa što više informacija kako bi njegov rad bio što uspešniji.

Tragovi kao materijalni dokazi mogu da se razvrstaju:

1. po ulozi:

- a) na tragove koji će nam neposredno pomoći u identifikaciji lica ili stvari i oni se nazivaju identifikacioni tragovi (tu spadaju pored ostalih i biološki tragovi);
- b) tragovi koji sužavaju krug sumnjivih lica ili stvari – tragovi koji imaju u sebi opšta obeležja grupa i
- c) situacioni tragovi koji nam omogućavaju da rasvetlimo određene okolnosti koje mogu biti izuzetno značajne;

2. po prirodi tragova:

- a) postoje tragovi oblička a to mogu biti razni otisci, utisci, reljefne linije ili brazde;
- b) tragovi hemijskih supstanci (hoće li to biti kakav narkotik, droga ili ne, hoće li to biti eksploziv ili ne, hoće li to biti otrov ili ne itd.);
- c) tragovi kao delovi celine a tu je i celi skup bioloških tragova koji se dele na ljudske i životinjske odnosno biljne tragove. Značaj tih tragova je postao veliki sa pronalaskom metode za DNK ispitivanja i analize.

⁸ Miroslav Busarčević, *nav. čl.*, 9.

Treba objasniti i šta u stvari predstavlja fiksiranje tragova. Fiksiranje tragova nije ništa drugo nego trajno obezbeđenje opštih i identifikacionih karakteristika tragova. Opšte karakteristike su grupne karakteristike koje se uvek svode na jednu istu stvar. To je osnovni oblik i dimenzija traga. One nam ukazuju pre svega na poreklo traga a potom služe za eliminaciju i suženje kruga sumnjivih lica ili predmeta. Posle toga se ide na identifikaciju i traži se podudarnost identifikacionih karakteristika. Sporni trag se ne nalazi nikada potpuno već uvek delimično. On se fiksira na određen način, recimo srazmernom fotografijom. Potom se vrši pokušaj podizanja tog traga lepljivom folijom. Fiksiranje tragova se može izvršiti i izuzimanjem tj. uzimanjem celog traga i to je najidealnije uzimanje tragova.⁹ Izuzimanje je prioritetna radnja fiksiranja tragova a ako ona iz nekih razloga nije moguća onda se ide na sledeću kombinaciju – uzimanje prvo razmerne fotografije pa skidanje materijala za dalju analizu. Ako je pak trag udubljen u pitanju je tzv. utisak i onda se radi mulažiranje. Kombinacijom izuzimanja, fotografisanja, mulažiranja i rada sa samolepljivim folijama završen je proces fiksiranja tragova.

6. IZOLACIJA DNK MATERIJALA IZ BIOLOŠKIH TRAGOVA I ANALIZA DNK MATERIJALA

Protokoli za izolaciju DNK iz različitih bioloških uzoraka opisani su u više stručnih knjiga.¹⁰ Takođe, postoje i precizno definisani protokoli za umnožavanje sekvenci DNK molekula primenom PCR metode i to za svaku sekvencu ponaosob. Da bi umnožavanje DNK bilo dovoljno specifično i da bi se izbegla mogućnost kontaminacije uzoraka koji se analiziraju, moraju se preduzeti posebne mere opreza. Jednostavne varijacije u sekvencama DNK molekula i STR ponovci mogu se detektovati u relativno kratkim fragmentima DNK molekula. Ovi polimorfizmi se najčešće analiziraju testovima zasnovanim na PCR¹¹ metodi. PCR ili lančana reakcija polimeraze je metoda kojom se iz minimalne količine biološkog materijala može umnožiti veliki broj željenih sekvenci DNK a koje se naknadno lako mogu analizirati i na taj način okarakterisati. Na osnovu samo jedne kopije nekog gena, teorijski, primenom PCR metode moguće je za relativno kratko vreme dobiti preko milion do milijardu kopija istog. Da bi se utvrdilo da li uzorak DNK nađen na mestu zločina ili povezan sa nekim kriminalnim delom potiče od osumnjičene osobe potrebno je da se izvrši pore-

⁹ Miroslav Busarčević, *nav. čl.*, 13.

¹⁰ Između ostalog i u knjizi *PCR u kliničkoj dijagnostici* koju je prof. dr Stanka Romac sa saradnicima objavila 1999. godine.

¹¹ PCR – eng. *polymerase chain reaction* – lančana reakcija polimeraze.

đenje genetičkih profila DNK molekula izolovanih iz bioloških tragova nađenih na mestu zločina ili kod osumnjičenog lica i DNK molekula nespornog uzorka osumnjičene osobe odnosno oštećene osobe. Jedan biološki uzorak se može koristiti za utvrđivanje genetičkih profila samo ako ispunjava dva osnovna uslova: ako se u uzorku nalazi dovoljna količina DNK molekula potrebna za analizu ovog materijala i ako su DNK molekuli iz uzorka u dovoljnoj meri očuvani, odnosno da nisu oštećeni u toj meri da se ne mogu koristiti za dalje analize. Ako se iz biološkog uzorka izoluje dovoljna količina relativno neoštećene DNK, moguće je izvršiti utvrđivanje genetičkog profila bez obzira na stvarnu starost ili stanje samog biološkog uzorka. Savremene molekularne biološke metode koje se koriste za izolaciju, prečišćavanje i umnožavanje DNK otvorile su mogućnosti kojima se u cilju utvrđivanja genetičkih profila mogu koristiti i uzorci kao što su kosti stare nekoliko hiljada godina, stare i sasušene mrlje semene tečnosti ili krvi, dlake, opušci, fekalni materijali. U svakoj ćeliji jednog organizma nalazi se identična količina DNK pa se tako u ćelijama korena dlake, krvnim ćelijama ili ćelijama kože čoveka nalazi ista količina DNK. Međutim, svako tkivo i svaki ćelijski tip imaju svoje specifične odlike, pa se prilikom izolacije DNK molekula iz različitih tipova ćelija ne dobijaju uvek iste količine DNK materijala. Od količine prisutne DNK zavisi koja će se od metoda za genetičku analizu pokazati kao najuspešnija. Za uspešnost PCR metode dovoljno je svega nekoliko nanograma DNK – iz tog razloga se analize zasnovane na PCR metodi i preporučuju kao metoda izbora za analize uzoraka u kriminalističkim i drugim sudsko-medicinskim istraživanjima. Vrsta biološkog uzorka, njegova veličina i količina DNK molekula prisutnih u uzorku su osnovni parametri na osnovu kojih se odlučuje za metodološki, molekularno-biološki pristup DNK tipizaciji. Bez obzira na tip uzorka i njegovu veličinu uvek je neophodno pokušati izolaciju DNK molekula iz uzoraka na najbolji mogući način. Naime, postoje precizno definisani protokoli za izolaciju DNK molekula iz malih i oštećenih uzoraka ili bioloških tragova koji su dugo vremena bili izloženi dejstvu faktora spoljašnje sredine. Najvažnija osobina koju treba da ima DNK da bi bila pogodna za DNK forenzička istraživanja je da dugi molekuli DNK budu neoštećeni i neprekinuti. Van ćelije DNK molekuli podležu bilo spontanoj degradaciji bilo dejstvu različitih enzima poreklom od bakterija ili drugih ćelija prisutnih u uzorku i njegovoj neposrednoj okolini. Proces degradacije DNK molekula zavisi od sredine u kojoj se ovi molekuli nalaze, preciznije, zavisi od temperature sredine, procenta kiseonika u vazduhu, prisustva vode ili vlažnosti vazduha, sunčevog zračenja itd.¹² U biološkim uzorcima koji su čuvani u uslovima suvog vazduha, zaštićeni od dejstva sunčevog zračenja, vlage i velikih temperaturnih promena, DNK molekuli degraduju veoma sporo. Osobina DNK molekula da u ovakvim

¹² DNK molekuli su posebno osetljivi na dejstvo UV zraka.

uslovima sporo degraduju omogućuje uspešnost analiza DNK uzoraka starih i više godina ili čak više hiljada godina. Dakle, DNK molekuli mogu održati originalnu strukturu u iznenađujuće lošim i agresivnim uslovima sredine. Kontaminacija, odnosno zagađenje uzoraka različitim mikroorganizmima takođe ne dovodi do značajnih oštećenja DNK molekula, međutim zbog prisustva bakterijske ili druge DNK u uzorku rezultati PCR metode ili neke druge analize mogu biti dvosmisleni i nejasni. Naime, u toku reakcije umnožavanja DNK molekula PCR metodom može doći i do umnožavanja dela bakterijske DNK, što može da predstavlja značajan problem u forenzičkim istraživanjima. S obzirom da ljudi nasleđuju hromozome u parovima, po jedan od svakog roditelja, DNK jedne osobe ne može imati više od dva alela za jedan specifičan lokus. Ako jedna osoba nasledi identičan alel od oba roditelja (homozigot) onda će se nakon analize DNK u uzorku pojaviti dva različita alela.¹³ To znači da ako se u analiziranom uzorku DNK nađe tri ili više alela za jedan određen lokus, onda se zaključuje da je biološkom tragu iz koga je izolovana DNK doprinelo, sa svojim DNK materijalom, više različitih osoba (najmanje dve). Za neke biološke uzorke kao što su npr. vaginalni bris nakon silovanja, krvne mrlje sa mesta zločina na kome je povređeno više ljudi i očekuje se da sadrže bar polovinu DNK molekula poreklom od različitih osoba. Ukoliko osobe imaju različiti tip i ukoliko je sadržaj različitih DNK molekula prisutan u dovoljnoj količini, onda se primenom standardne PCR metode lako identifikuje veći broj alela za isti lokus i veruje se da takav uzorak zapravo sadrži mešavinu različitih DNK, što je veoma važno za dalje analize u cilju kriminalističke istrage.¹⁴

7. PROBLEMI KOJI SE JAVLJAJU U PRAKSI PRILIKOM OBEZBEĐIVANJA LICA MESTA, SAMOG UVIĐAJA I FIKSIRANJA BIOLOŠKIH TRAGOVA

U praksi, obezbeđenje lica mesta neposredno nakon izvršenja krivičnog dela ili kakve nezgode vrše pripadnici OUP-a¹⁵ u čijoj se teritorijalnoj nadležnosti nalazi područje na kome se desio inkriminisani događaj. Nakon toga se obaveštavaju nadležni javni tužilac i nadležni istražni sudija koji odmah po prijemu obaveštenja dolaze na lice mesta. U međuvremenu, pripadnici OUP-a

¹³ Pravilo ne važi samo za polne hromozome. Osobe ženskog pola imaju dva X hromozoma, tako da određeni lokusi mogu biti i heterozigotni. Osobe muškog pola imaju jedan X hromozom nasleđen od majke i jedan Y hromozom nasleđen od oca, tako da poseduju samo po jedan alel sa X i jedan sa Y hromozomom.

¹⁴ Miroslav Busarčević, *nav. čl.*, 14.

¹⁵ OUP – Odeljenje unutrašnjih poslova.

postavljaju određene predmete koji se policijskim žargonom rečeno nazivaju kupe i koji nose određene brojeve. Početna kupa je nulta i u odnosu na nju se raspoređuju ostale kupe koje nose redne brojeve od jedan pa nadalje. Područje na kome je izvršeno krivično delo se blokira kao i određeni prostor oko toga a koji po nahodanju i trenutnoj proceni određuju pripadnici OUP-a. Osnovni problem u praksi je nedovoljna obučenost pripadnika OUP-a za takve situacije koji u velikom broju slučajeva svojom nestručnošću uništavaju brojne tragove, ne obavljaju odmah informativni razgovor sa okupljenim građanima i ne pozivaju na lice mesta veštaka iz određene oblasti a koji je u datom trenutku najpotrebniji. Kao i obezbeđenje lica mesta, celokupan proces uviđaja predstavlja drastično odstupanje od navedenih teorijskih postavki. Problema ima onoliko koliko i životnih situacija za koje su vezani. Čak i kada bi problemi oko obezbeđenja lica mesta bili prevaziđeni na neki način, odmah se javljaju sledeći i još komplikovaniji. Naime, nakon pripadnika OUP-a na lice mesta dolaze javni tužilac, istražni sudija koji *de facto* rukovodi uviđajem, ovlašćeni predstavnik SUP-a¹⁶ i kriminalistički tehničar, kao i zapisničar. Istražni sudija vrši uviđaj i svoje kompletno zapažanje vezano za lice mesta diktira u zapisnik o uviđaju koji na kraju uviđaja i potpisuje a javni tužilac sastavlja službenu belešku o izvršenom uviđaju. Veoma često istražnog sudiju ometaju pripadnici policije ili sam javni tužilac prigovarajući mu nestručnost – u nekim slučajevima sa punim pravom. Prilikom jedne saobraćajne nezgode¹⁷, kada je jedna ženska osoba – suvozač zadobila tešku telesnu povredu opasnu po život a kasnije i preminula a tri lica su zadobila lake telesne povrede, istragu je vodio sudija koji gotovo čitavog svog radnog veka radi u oblasti parnične materije jer je on jedini tog dana bio dostupan pripadnicima OUP-a koji su pozvali nekog od sudija da izađe na lice mesta. Po mojoj proceni i na osnovu prethodnog iskustva sa istim sudijom, on se tada prvi put obreo u krivično-pravnoj materiji i ne verujem da je ikada do tada bio u kontaktu sa kriminalistikom uopšte. Prilikom samog uviđaja napravio je bitne propuste tako što je dozvolio da se putničko vozilo, koje je udarilo levom stranom u neosvetljenu tegljenu prikolicu natovarenu drvnom građom, odveze u dvorište vozača koji je jedan od aktera nesreće i koji je upravljao vozilom pa tek sutradan naredio da se vozilo odveze u dvorište OUP-a kada se pristupilo tehničkom pregledu putničkog vozila. To je trebalo uraditi odmah nakon nesreće. Traktor koji je teglio neosvetljenu prikolicu punu drvne građe i u koju je putničko vozilo udarilo i kojom prilikom je poginula devetnaestogodišnja S. B., istražni sudija nije ni pregledao niti je dao nalog da se vozač traktora privede, alkotestira i sasluša, već je to odložio za sutradan kada su i

¹⁶ SUP – Sekretarijat unutrašnjih poslova.

¹⁷ Kri-89/2001, Okružni Sud u Negotinu.

sprovedene navedene radnje. Saobraćajna nezgoda se dogodila oko 17,00 sati. Pokojna S. B. je kolima hitne pomoći prevezena u Medicinski centar gde je i preminula par sati kasnije, a ekipa za uviđaj je konačno otpočela sa uviđajem u 19,15 sati, tj. više od dva sata nakon nesreće kada se stanje na terenu i samom mestu nesreće usled vlažnog kolovoza, kiše i atmosferskih prilika znatno izmenilo. Ovde je u pitanju faktor neažurnosti pripadnika OUP-a i nestručnosti samog istražnog sudije. Ovakvih primera je nažalost mnogo. Retke su istražne sudije koje imaju dovoljno znanja da uviđaj izvrše kako treba i u skladu sa svim pravilima kriminalistike jer od toga zavisi, kao što je već pomenuto, ishod celokupnog krivičnog postupka.

Na području Republike Srbije fiksiranje bioloških tragova i DNK analiza istih spada u domen gotovo neizvodljivog i neviđenog – naročito u provincijama. Kriminalističko-tehničke službe nemaju potrebne instrumente i opremu za tako komplikovane procese. Uglavnom raspolažu sa po par personalnih računara zastarele tehnologije i sa vrlo malo starih, dotrajalih i prevaziđenih instrumenata za uzimanje tragova.

8. ZAKLJUČAK

Cilj uviđaja je otkrivanje i prikupljanje dokaza o postojanju krivičnog dela, okolnosti važnih za kvalifikaciju krivičnog dela, dokaza važnih za pronalaženje učinioca i ustanovljenje njegove krivične odgovornosti, podataka važnih za utvrđivanje postojanja i visine štete, proveravanje drugih dokaza itd. Da bi uviđaj opravdao svrhu svog postojanja moraju se poštovati pravila o njegovom izvođenju i mora ga sprovoditi personalno kvalifikovan kadar. Što se samog kadra za vršenje uviđaja tiče tu je situacija najkritičnija – naročito kada je u pitanju uzimanje bioloških tragova za potrebe DNK veštačenja. Na osnovu DNK analize bioloških tragova uzetih prilikom vršenja uviđaja mogu se pouzdano utvrditi sve relevantne činjenice vezane bilo za izvršioca krivičnog dela bilo za samu žrtvu. Na osnovu analize celokupne situacije dolazi se do zaključka da je primena ovog načina veštačenja radi razjašnjenja krivičnih dela u našim uslovima gotovo neprimenjiva. Situacija je najalarmantnija u provinciji gde ne postoje ni kadrovski ni tehnički uslovi za uzimanje bioloških materijala radi DNK veštačenja. Krivce treba tražiti svuda počev od neažurnosti nadležnih službi do nedostatka specijalističkog obrazovanja u određenim oblastima i nedostatka sredstava za rad navedenih službi. Trenutno stanje je alarmantno i oslikava trenutnu situaciju celokupnog stanja u pravosudno-policijskim organima. Policija okrivljuje tužilaštvo i sud, a sud i tužilaštvo policiju za razne

propuste i neuspehe. Policiji su potrebni kriminalistički tehničari i sa teorijskim i sa praktičnim znanjima. U tužilaštvu i krivičnom odeljenju suda primat treba dati ljudima koji su izučavali oblast krivično-pravne materije i koji je kontinuirano proučavaju.

Ostaje nada da će uviđaj i ostale stručne poslove raditi profesionalci i da će policija, tužilaštvo i sud dobiti najsavremeniju opremu, ostvariti međusobno punu saradnju i fleksibilnost a sve u zajedničkom cilju – da učinioci krivičnih dela budu otkriveni, privedeni pravdi i kažnjeni za svoja dela.